

Aranyos-Rákosi Székely Sándor.

Saját följegyzése szerint 1797. sept. 13-án délután 1 órakor született Kaalban, a Maroskörnyék egyik kies falújában. Hol — mellesleg mondva — ma már hiában keressük bárminő kicsiny emlékét nevének. A komoly, gondolkozó gyermekre visszaemlékező kortársak rég kihaltak; a roskatag ódon szülői házat is merőben újra építették s ma már egy rövid, tizenegy szóból álló anyakönyvi feljegyzésen kívül semmi sem tanuskodik arról, hogy Kaalban száz évvel ezelőtt a magyar nemzetnek egyik nagy költője született.

Ám ha nagy költő volt, ne féltsük nevét a feledés örvényébe süllyedéstől: lánglelke szellemi téren állított örök emléket magának. És az nem lehet csupán a véletlen műve, hogy hazánk egyik előkelő irodalmi társulata a költő születésének száz éves fordulóján indítja meg a hazai irodalom múltjának felderítésére nagy fontosságú vállalatát. E vállalat szerkesztője Heinrich Gusztáv, a budapesti tudományegyetem nagytekintélyű tudós tanára, éppen a mi Székelyünk költői működését választotta ki az új irodalmi vállalat sarkkövéül. 1892-ben fogott e száz év első magyar epikusának tanulmányozásához. Kiadott vagy kéziratban maradt munkáinak mindenikét a közvetlenül legeredetibb források alapján vizsgálta át. Kitűnő alapossgággal és fárasztó utánjárással megírt tanulmányát az „Irodalomtörténeti Közlemények“ 1895. évi 1. és 3-dik füzetében tette először közzé. Azután még egyszer gondosan revideálván a közre adottakat, kiegészítette s lehetőleg tökéletessé alkotta munkáját a költő különböző irányú tevékenységét feltüntető legkülönbözőbb adatokkal. S még ekkor sem elégedvén meg minden tekintetben a több éve tartó fáradságos kutatás eredményével, nem egy ponton gondosan kijelölte a nyomában lépő philologusok előtt a még megoldandó feladatokot, reá mutatott a míveletlen maradt mezőre, melyen kifejtvén tehetségüket, nemzeti époszköltészetünk eredetének felderítésével irodalomtörténetünket gazdagíthatják. S csak ekkor, a körültekintő bölcs vezér és a fáradhatatlanul éber közkatona kétféle kötelességét egyaránt híven teljesítvén, csak ekkor lépett újból a nyilvánosság elé most már minta-

szerűnek mondható művével s csak ekkor tette azt a *Régi Magyar Könyvtár* I-ső sokat mondó füzetévé.

Heltai Gáspár aesopusi meséivel, Karádi Pál comoediájával s nemzeti irodalmunk több más kiváló érdekű termékével foglalkoznak kitűnő philologusaink a Régi Magyar Könyvtárban, e reánk nézve is oly nagybecsű vállalatban; de máskorra hagyván a kevésbbé aktuális tárgyakat, most a vállalat szerkesztőjének Székely Sándorát mutatom be e folyóirat olvasói előtt, kiterjeszkedvén itt-ott a szerzőtől föltárt új, vagy eddig kevésbé ismert részletekre, a budapesti philologiai társaság legbúzógobb megalapítójának kitarató kutatása eredményeire.

Aranyos-Rákosi Székely Sándor 1808-ban hagyta oda szülőföldjét. Iskoláit Székely-Keresztúron és Kolozsvárt 11 év alatt végezte. 1819-ben a törvénytudományok hallgatója volt a kir. Lyceumban. 1820-ban beutazta Erdélyt és a kapott segélylyel, mintegy ezer forinttal, tanulmányai folytatására külföldre ment. 1820. decz. 10-től 1822. máj. 21-ig a bécsi egyetemen tanult, hol a lutheránus theologiai fakultás rendes hallgatói közé vétette be magát. Az előadásokon kívül eljárt a bécsi közélet mozgalmasabb helyeire, a kávéházakba, könyvtárakba is. Bolyongott a Graben utczáin, melyeket már Balassa Bálint jónak látott megénekelni. Föl-fölment a Burg, Mülker, Augstiner és Stubenthor bástyákra, hol ebéde utáni idejét sétálva töltötte. Bécs történeti nagysága meghatotta őt; a körülte szerte áradva zsi bongó élet, műveltség és gazdagság is lekötötték figyelmét; de azért a székely bérczék szülötte soha egy perczig sem érezte magában a dicső osztrák fővárost otthonának, gondolatai minduntalan a távol haza felé kalandoztak s képzelete legörömostebb a két nemzett közös történetén csapongott.

„Harmadik hónapja következik,“ írja 1821. február 10-ike táján, „hogy én is Bécsnek *lakói között* szívom Alsó-Ausztriának száraz levegőjét. Bécsnek gyönyörködtető vidéke fogva tart ugyan minden tovább repülni akaró képzeletet; de az én kis hegyes-völgyes Hazám . . . örökké szívem és elmém előtt forog. — Itten az ember erővel németté lesz. Az én öltözetem egy német magas kalap, fekete selyem lájbi, fehér nyakravaló, melynek oly magasnak kell lenni, hogy az ember örökké az égbe nézni kénytelen, fekete pantallon és egy olajszin Gehrokk, mindamellett úgy képzem magamat, mint egy *idegen sziget* madarát, mely *bármely czifra kaliczkában van, szirtos házája felé fordul énekelni.*“

Költői tárgyakkal gazdag képzeletet hozott magával hazulról. Alig jött ki a székelyföldről, már 1814-ben verselni kezd Kolozsvárt

az akkori idők félig klasszikus, s csak részben magyaros divata szerint. Első versei a poetica classis bélyegét hordják magokon. De Székely mihamar szabadulni igyekezett az iskolai izlés chablonos nyügettől. Magasabbra vágyódott s tehetségesebb tanárai példájára a Kolozsvárt 1814--1818. közt nagy hévvel működő Döbrentey irodalmi köréhez csatlakozott. Döbrentey szívesen fogadta az alig fölserdült ifjút s már 1816-ban közli tőle az Erdélyi Múzeumban (V. füzet, 138—141. l.) „Az Ember“ czimű fellengős ódáját. Székely Sándor hálásan ismeri el 1818-ban a Döbrenteytől jött lelkes, hazafias buzditást, mely őt magasan kiemelte a megszokott gondolkozás alantas köréből.

S Te, oh Hazám hívérzelmű szülöttje!
 Utat mutattál a szabad menésre.
 A hiv Nagyoknak szivét feltüzelted
És honni lantot nyujtál ifjainknak
S óhajtvá intéd őket zengení.
 Felvonja húrját már a Lantverő
S szokatlan Ének zengedez körülé . . .
 Példádra ébredt bennem is hevem:
 Láttam ragyogni éltető sugárod
 És lánggra lobbant keblem gerjedelme.

Ime a Döbrentey jótékony hatása: hazafias költészetre unszolja a lángoló székely ifjat, elszólitván őt a mesterkélt klasszicizmus hideg és fagyos, bár fenséges körétől. A Ker. Magvető 1888. évfolyama 178. lapján elég hiven rajzoltam Székely Sándor föllépésének irodalmi jelentőségét, a csaknem történeti fontosságának mondható befolyást, melyet „régí dicsőségünk“ ujonnan felragyogó emlékeinek a csüggedt nemzet elé állításával mind költőinkre és mind politikusainkra csaknem egyaránt gyakorolt. 1823. elején adta ki Székely fő művét: *A székelyek Erdélyben*, „egy csodálatos sugallat művét“, mint Toldy mondja. „Oly világot nyit szemeink előtt, oly hang üti meg benne füleinket, a milyen költészetünkben addig soha“. „Nem illik feledni a kort, melynek nem volt jelene, jövendője alig, a multból pedig az egy hadi dicsőség ragyogott által a szintelen jelenbe: az *arra* emlékeztetés volt tehát egyedül képes önérzetet költeni a nemzetben, s vajmi jól esett, köz és magasb társas élet, nagy egyéniségek s nagy tettek hiányában, azon egy erényt dicsőítve látni, mely maga ki nem halván a nemzetből, maga nem hagyható ezt kétségbe esni jövendője felett.“ „*S im fordulat állt be: 1823 óta hatalmasan ébredezett a politikai élet!*“ Toldy, A. m. nemzeti irodalom története. 4-ik javított kiadás. Bpest, 1878. 228, 230. l.)

Vörösmartynak és Czuczornak is halhatatlan része van a szunyadozó nemzet új életre költésében. Az 1824-ben fellépő Czuczornak s az 1825-ben Széchenyivel kezét fogó Vörösmartynak kétségkívül oroslán része van Magyarországon ujjászületésében; de ne téveszsünk szem elől a vakító napköltekor a hasadó hajnal halvány sugarát, mely a ragyogó reggel érkezését legelsőbb jelentette. S a hajnal ez első derengő sugára a mi igénytelen székely dalosunknak, Aranyos-Rákosi Székely Sándornak emlékét teszi előttünk elfeledhetlenné.

Döbrentey unszolta Székely Sándort először a mult dicsőségének megéneklésére s már 1816-ban, az Erdélyi Múzeum megindításakor feltűnnek verseiben a Nymphák és Charisok mellett Árpád, Őrs és Vérbulus hadias alakjai. Horváth István 1817-ben lelkesülten szólítja föl Horváth Endrét, hogy írjon hatos versekben Árpád kijöveteléről egy hőskölteményt; Horváth Endre még akkor szerényen mentegőzik és sokáig nem mer vállalkozni a rá néző nagy feladatra; az ifju Székelyt azonban nem hagyta nyugodni többé a Tudományos Gyűjteményben megjelent lelkes felszólalás s még ugyanazon évben hozzáfog „A kenyérmezei harcához“, első époszi próbájához. 1819-ben megjelenik nyomtatásban a „Csiki székely krónika“, melyben mesés világ tárul fel az Árpáddal szövetkező székely rabonbánok csodás történetéről. Az ifju költő képzelete ekkor az ős hún mondák felé fordul. Ugyane tájt hosszabb ideig mulat az Olt vize mellékén, Bölönben és Nagy-Ajtán. Itt megbecsülik s nagy embernek tartják a messze földről jött kolozsvári diákot, kiből még püspök is válhatik, oly aranyos szája van. Bizakodó lelke itt ölt először szabadabb szárnyalást. Szívének első székely tündérévé is itt akadbatott a bölöni „zúgó folyam partján az illatos virágu mezőkön“ (Gazdag Anikó?) s Háromszék kies tere lesz ezután költőnk szemében az a tündérkert, a melyben az aranyalmát őrzik s a melytől függ egész Erdély bírása költeményeiben.¹ Mikor 1821-ben külföldre indul, már viselős elméje

¹ Érdekes, hogy 1820-ki háromszéki peregrinációjában, mikor külföldi útjára gyűjtötte össze a patronusok segélyét, kétszer is elment Ajtára és a félreeső Bölönbe s éppen Kőkörsről, a Fekete Ügy mellől tért útjából vissza, honnan csak egy félórányira volt hajdan a szép Oltvizi tündérkert. Vesd össze :

Ott hol az örvényes partú Olt habjiba önti
Ügy csendesb vizeit, volt egy sziget, isteni lakhely.
Régen dák népek felségei honja s ligetje,
Itt tarták üléseket, itt múltattanak egykor
A tündérkertben. . . .

az új nemzeties éposz tervével, csak nem tud még annak határozott tárgyat és megfelelő külső formát választani. E határozatlanul töprengő habozást mutatja Bécsben mindjárt felérkezte után 1820. végén irt „Az Éjszakiak“ Ossiános költeménye. E kis époszban éppen úgy az Oltvizi Tündér- vagy Aranykert királynéját s az Aranykertet elfoglaló éjszaki hősöket éneklí meg, mint egy évvel utóbb a halhatatlanná lett „Székelyek Erdély“-ben. Még egyes kifejezések is ugyanazok, a két költeményben, csakhogy emitt Irnák, amott Árpád a hős, ki elfoglalja a négy vizek mezejét, a háromszéki Aranykertet s meghódítja szívét a négy vizek vagy Aranykert királynéjának, kit a végzések jelöltek ki a távolból jött ismeretlen éjszaki hős jegyesül.¹

Ez Ossian hangján zengő kiseded hőskölteményben jelenik meg először a honfoglaló Árpád dicső alakja nemzeti epikánk terén. A székelyek honfoglalását is később ugyanazon hangon kezdi Székely megénekelni. Eredeti kéziratának egyik lapján fönmaradt egy nevezetes töredék, mely beható világot vet a költő tervezgetésére. „*Székelyek Letelepédése*. Hősi költemény. Honnan jön elé nékem oly gyakran a vért és háborúkat szerető Múza? *Édes nékem Vitéz Hősök tetteit megzengeni*; vagy zúgó folyamok partjain az estvély alkonyában, vagy erdőben lengő fák közt, midőn a szelek csendesen lebegtetik a gajjokat, vagy illatos virágú mezőken, ha pásztorok és pásztornék gyűlnek öszve, hallgatni az édes éneket. — *Lelkém örömben dereng Édes nékem, hogy nagy nemzetem van s nagy viadalokat vívt és hogy Előli dicső tetteket hagytak emlékül a gyűlönegő Unokáknak.*“

Ekkor lép fel erdélyi költőnkél Klopstock hatása, kinek kultuszát az osztrák fővárosban a mi magyar költőnk ott időzése alatt Heinrich oly szépen fejtegeti. Klopstock példájára alkot magyar mythológiát Székely. Mert az ő agyából szökött ki két emberöltővel ezelőtt fegyveresen Hadúr, kinek nevére oly „babonás érzés fogja el“ mai nap tudós hírlapíróinkat. (Magyar Hírlap. 1897. 190. sz.) A klasszikus külformát is alkalmasint Klopstocktól vette át, vagy a Horváth István intése forgott eszében. (Tudományos Gyűjt. 1817.

¹ Ez époszi kísérletét „Dierniász“ czímmel adja ki később a Hébe 1825-iki kötetében. Az esemény színhelyét akkor már áthelyezte az Aranyosmellék regényes vidékére, mely vidéket csak Bécsből hazajötte után kezdett Székely behatóbban megismerni. E kiseded mű, mint a „Székelyek Erdély“-ben félreismerhetetlen előképe, eddig nem is sejtett fontossággal bír epikai költészetünk fejlődésének történetében. Heinrich éles szemmel felismeri a két költemény közti szoros kapcsolatot; de nem fejtí ki, csak reá mutat a két tárgy rokon voltára. A mit hibáztatva közöl belőle, mint igen prózai részletet, az a későbbi betoldások közé tartozik. A ránk maradt eredeti megérdemelte volna a teljes épségben való kiadást, a közbetoldások elhagyásával.

I. 108. 1.) Talán régibb kolozsvári költeményeire is gondolhatott, midőn oly élénk honfi fájdalommal panaszkolta: „Voltak Akhilleseink, soha sem zengettek Homérink“. Vagy talán egyszerűen csak Vergilius nyomába kívánt lépni, midőn „époszi kürtjének“ hatalmas hangján ő is rá zendítette az „Arma virumque“-t.

Fegyvereket zengek s nagyítottú hősokeket, a kik
Hadviselő kézzel legelőbb fundáltak Erdély
Halmain országot . . .

Az új hőskölteményhez 1822. elején fogott. Nagy gyorsasággal készítette el, úgy hogy már máj. 21-én magával hozhatta Bécsből lejövő útjában. Junius 9-én köszöntött be Tordán, mint az év eleje óta már kinevezett rendes lelkész. Ugyane tájt előveszi új otthonában „Az éjszakaiak“ régóta pihenő kéziratát s hátulsó tiszta lapjára a következő sorokat jegyzi föl:

„Tartsd meg ezt *emlékezetnek* okáért.“

„Laktam ekkor (t. i. mikor a költemény, „Az éjszakaiak“ elkészült) Bécsbe felérkezvén a *Landstrassen*. Gärtnergasse Nro 12. im 1. Stock. — 1820. X-ber, 10-ikén vasárnap érkeztem Bécsbe fel.“

„1822. Május 21-dikén hétfőn indultam ki Bécsből haza. *Pünköszt szombatján Pesten voltam. Első napján is*. Másod nap jöttünk. 1 a Junii Kolozsvárra jöttem 4 óra tájt. 6-ta Thordára. 9-a békőszönték.“

E két napos pesti időzést gyors útjában legegyszerűbben csak azzal a közel fekvő okkal fejthetjük meg, hogy Aranyos-Rákosi Székely Sándor 1822. május 27-én, pünkösöd első napján adta át az első magyar nemzeti époszt kinyomtatás végett Igaz Sámuelnek, a Hébe szerkesztőjének.

Ime ily módon, ily gyors egymásután következő fokozatban fejlett költői egyénisége Székely Sándornak s lett az igénytelen székely ifjúból nemzeti epikánk alapvetője. A Schwartnerek gúnyos rágalma elnémult: „A magyaroknak eddig egy eposok sem készülhetett“. Vörösmarty, Czuczor s később Arany, „régii dicsőségünk“ hivatott lantosai, a nemzeti hagyományhoz híven kalauzokat, úttörő bajnokukat látták az egyszerű székely regősben s Vörösmarty évek múltán is hálásan elösmerte, hogy a mi Székelyünk volt az első, „a ki merész ajakát hadi dalnak eresztvén, A riadó vak mélységet fölverte szavával, S késő százak után méltán láttatta vezérlő s hadrontó népe hatalmát“ . . .

Mindezekről Heinrich Gusztáv kitünő könyvében gazdagon egybehordva s a legjobb philologiai módszerrel rendezve találjuk a felvilágosító legérdekesb adatokat.

Egyháztörténelmi adatok.

CXXXI.

Járai egyházközségre vonatkozó adatok.

A közelebről közre adandó aljárai unitárius egyház történetére vonatkozó jegyzések gyűjtögetésével, a már néhai Pápai Zsigmond körjegyző hátrahagyott családi levelei között az alábbi két régi eredeti iratra akadtam, melyeket özvegye rendelkezésemre bocsátott ezelőtt 15—18 évvel. Ezek egyike kizárólag a járai egyházra tartozó, a másik pedig az egykor azon egyházat főfőpártfogó családbeli két Pápai testvér osztálylevelének bevezető része. Mindkettőt érdekes voltánál fogva a kolozsvári unitárius főiskola könyvtárának ajánlékoztam.

In Ao 1728 Die Martÿ tempore Visitationis in Alsó-Jára lött ilyen Determinatio a Nemesség és Község között, lévén ellenkezés eö kegyelmek között kiváltképpen a pap és mesterség bére iránt és hogy a község subleváltassék, a járai unit. nemesség ultro magok kényeken ígértének Annuatim 30 $\frac{1}{2}$ harmincz véka jó búzát illyen Conditiók alatt.

1-mo. A Járai Egyháziak ne praesumálják azt, hogy ők cogállják a nemességet annak megfizetésére, hanem a Curatornak álljon hivataljában és ex obligatione szolgáltatssa be hűségesen Karácsonig. E mellett mivel a község kíván a nemességtől flo. hung 3 $\frac{1}{2}$ három magyar forintokat és legyenek immunisok szántástól, fahozástól és egyéb gravamenektől, a mely három forintnak megigérését függőben hadgyák eö kegyelmek, a mig együtt conferálnak. Ezen három forintokat pedig kívánnya a kösség azért, hogy a papság bére kitellyék a harmincz forintokra.

A megnevezett 30 véka búzát a nemesség nemcsak egy esztendőre igéri, hanem in perpetuum, valamig Isten ő kigyelmeket ezen állapotban és számban megtartja mind a községgel együtt.

2-dó. A nemesség mivel unialódott a kösséggel, megkívánnyák, hogy különös gyűlést, végezést a község ne tartson; hanem a nemességgel együtt igazittassék az Ecclesia dolga egymás akaratjából.

3-tio. Az Egyháziaktól való számvétel Esztendőről esztendőre ne maradjon, hanem a nemes uraimék közül ha csak edgyik, a község közül pedig bizonyos számu személyek delegáltassanak és a